

Dr Anwen Elias

**Pleidiau Cenedlaetholgar
Lleiafrifol ac Ymaddasu
i Ddatganoli: Astudiaeth
Gymharol o Blaid Cymru
a'r Bloque Nacionalista
Galego**

Rhif **7** Ionawr 2011 • ISSN 1741-4261

Gwerddon

CYFNODOLYN ACADEMAIDD CYMRAEG

Pleidiau Cenedlaetholgar Lleiafrifol ac Ymaddasu i Ddatganoli: Astudiaeth Gymharol o Blaid Cymru a'r Bloque Nacionalista Galego

Dr Anwen Elias

Cyflwyniad

Ers yr 1970au, mae prosesau datganoli ar draws Gorllewin Ewrop wedi creu sefydliadau etholedig rhanbarthol newydd mewn nifer o wladwriaethau (Hough a Jeffery, 2006).¹ Yn sgil y datblygiadau hyn, crewyd cyfleoedd newydd i pleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol amddiffyn eu galwadau ac ennill cynrychiolaeth ar y lefel ranbarthol. Yn wir, mae nifer o pleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol wedi bod yn llwyddiannus iawn yn wleidyddol ac yn etholiadol ar y lefel ranbarthol, ac o ganlyniad wedi gallu gwrthio am fwy o ymreolaeth i'w cenedloedd (Elias a Tronconi, 2011).

Er gwaetha'r llwyddiannau hyn, fodd bynnag, ychydig iawn o sylw academaidd sydd wedi ei roi i'r ffordd y mae llwyddiant gwleidyddol ac etholiadol wedi effeithio ar pleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol. Ychydig iawn a wyddom, felly, am y ffyrdd y mae'r pleidiau hyn wedi datblygu ac ymaddasu o ganlyniad i ennill eu plwyf fel gweithredwyr hollbwysig yn eu gwahanol gyfundrefnau gwleidyddol rhanbarthol. Mae hyn yn rhyfedd pan ystyrir bod llawer iawn o sylw wedi ei roi i bleidiau eraill, megis pleidiau gwyrddion ac asgell dde eithafol, a ddaeth i'r amlwg mewn nifer o wladwriaethau yng Ngorllewin Ewrop yn ystod yr un cyfnod. Mae ysgolheigion wedi astudio datblygiad a nodweddion syniadaethol a threfniadol y pleidiau hyn wrth iddynt dyfu o fod yn bleidiau bach ymylol i fod yn weithredwyr gwleidyddol o bwys, ac wedi ymchwilio i'w profiadau mewn llywodraeth (Müller-Rommel, 2002; Poguntke, 2002; Rihoux a Rüdiger, 2006; Heinisch, 2003). Ond nid oes sylw tebyg wedi ei roi i bleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol, er gwaetha'r ffaith fod nifer fawr ohonynt wedi dilyn yr un trywydd, hynny yw, o fod yn bleidiau ymylol i fod yn bleidiau mewn grym. Yn yr un modd, mae cyfrol Deschouwer (2008) yn ymchwilio i brofiadau a goblygiadau bod mewn llywodraeth am y tro cyntaf. Ond prin iawn yw'r sylw a roddir yn y gyfrol i bleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol, er gwaetha'r ffaith bod nifer gynyddol ohonynt wedi dod i rym yn ddiweddar.²

Mae'n hen bryd felly i ni gael dadansoddiad o'r ffyrdd y mae pleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol yn ymaddasu wrth i'w statws etholiadol a gwleidyddol newid. Bydd yr astudiaeth hon yn canolbwyntio ar y ffordd y mae pleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol wedi ymaddasu i ddatganoli, a hynny mewn dau gyd-destun penodol: Cymru a Galisia. Bydd yr astudiaethau achos yn canolbwyntio ar ddwy blaid, sef Plaid Cymru a'r Bloque Nacionalista Galego (BNG). Dewisir y ffocws empiraidd hwn am ddau reswm. Yn gyntaf, mae Cymru a Galisia yn ddwy genedl lleiafrifol o fewn gwladwriaethau a oedd, yn hanesyddol, yn wladwriaethau unedol (Keating, 2001). Ers nifer o flynyddoedd, fodd

¹ Mae'r erthygl hon wedi ei seilio ar waith ymchwil a gwblhawyd o dan nawdd Ysgoloriaeth Saunders Lewis, a ddyfarnwyd gan Gronfa Goffa Saunders Lewis.

² Dylid nodi mai dod i rym ar lefel ranbarthol y mae pleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol gan amlaf. Ychydig iawn o achosion sydd yna o bleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol mewn llywodraeth ar lefel wladwriaethol (gweler Elias a Tronconi, 2011).

bynag, mae prosesau datganoli yn y ddwy wlad wedi trosglwyddo nifer o gyfrifoldebau pwysig i haen ranbarthol o lywodraeth.³ Yn ail, yn y ddau achos, mae datganoli wedi creu cyfleoedd newydd i Blaid Cymru a'r BNG ennill cynrychiolaeth, dylanwadu ar y broses bolisi, a bod yn aelodau o lywodraeth ar lefel ranbarthol. O gymharu â'r cyd-destun cyn-ddatganoledig lle roedd y ddwy blaid yn wleidyddol ac etholiadol ymylol (gweler isod), bu i Blaid Cymru a'r BNG ddatblygu i fod yn actorion canolog yn y cyd-destun datganoledig.⁴ O'r herwydd, maent yn cynnig achosion clir iawn o'r trawsnewid o fod yn bleidiau protest i fod yn bleidiau mewn grym, ac felly yn addas ar gyfer astudio sut mae pleidiau cenedlaetholgar yn ymaddasu a newid wrth iddynt esblygu yn y modd yma.

Trefnir yr erthygl fel a ganlyn. Yn y rhan nesaf, ceir adolygiad o'r llenyddiaeth academaidd sy'n cynnig fframwaith dadansoddiadol ar gyfer astudio datblygiad pleidiau gwleidyddol. Ar sail y gwaith hwn, amlinellir nifer o osodiadau ynglŷn ag esblygiad pleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol wrth iddynt ddatblygu o fod yn bleidiau ymylol i fod yn bleidiau mewn grym. Wedi hyn, bydd yr erthygl yn dadansoddi datblygiad Plaid Cymru a'r BNG yn sgil creu sfferau datganoledig newydd yng Nghymru wedi 1999, ac yng Ngalisia er 1982.⁵ Dadleuir bod Plaid Cymru a'r BNG wedi wynebu'r un cyfleoedd a sielensau ag a wynebir gan unrhyw blaid wleidyddol sy'n ymdrechu i symud o ymylon y gyfundrefn wleidyddol i fod yn rym gwleidyddol cryf. Dangosir bod datganoli wedi galluogi'r ddwy blaid i sicrhau llais cryf i'r mudiad cenedlaetholgar yng Nghymru ac yng Ngalisia. Ar yr un pryd, fodd bynnag, cyflwynir tystiolaeth o'r problemau cyffredin sydd ynghlwm wrth geisio cynyddu apêl etholiadol plaid, sicrhau dylanwad ar bolisi, a llywodraethu yn effeithiol. Mae'r erthygl yn cloi drwy amlinellu cyfraniadau'r astudiaeth hon o ran deall sut y mae pleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol yn newid ac yn ymaddasu wrth iddynt ymdrechu i newid o fod yn bleidiau protest i fod yn bleidiau mewn grym.

Fframwaith dadansoddiadol

Mae Pedersen (1982) wedi defnyddio'r cysyniad o "batrwm bywyd plaid" (*party lifespan*) i esbonio'r ffyrdd y mae pleidiau gwleidyddol yn esblygu a newid dros amser. Gwahaniaetha Pedersen rhwng gwahanol gyfnodau yn esblygiad unrhyw blaid; caiff

³ Dylid nodi bod datganoli yn Sbaen wedi datblygu'n raddol ers yr 1970au, tra bod datganoli yn y Deyrnas Unedig yn llawer mwy diweddar (er 1999).

⁴ Yn y modd yma, mae Plaid Cymru a'r BNG yn wahanol i bleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol eraill mewn rhannau eraill o'r wladwriaeth. Er enghraifft, mae Plaid Genedlaethol yr Alban yn hanesyddol wedi mwynhau lefelau uwch o gefnogaeth etholiadol mewn etholiadau cyffredinol na Phlaid Cymru; o ganlyniad mae hefyd wedi gallu dylanwadu mewn ffordd bwysig ar agweddau pleidiau Prydeinig tuag at ddatganoli (gweler Lynch, 2011). Ni feddai Plaid Cymru ar yr un lefel o gefnogaeth etholiadol na grym bargeinio yn y cyd-destun Prydeinig (gweler Elias, 2011). Yn yr un modd, yn hanesyddol roedd traddodiad cenedlaetholgar tipyn cryfach yng Nghatalonia a Gwlad y Basg nag oedd yng Ngalisia. Golygodd hyn fod pleidiau megis *Convergència Democràtica de Catalunya* (CDC) a'r *Partido Nacionalista Vasco* (PNV) mewn sefyllfa gryf i gyfrannu i drafodaethau ar ddiwedd yr 1970au ar strwythur cyfansoddiadol y wladwriaeth Sbaeneg ddemocrataidd newydd (Moreno, 2001). Nid oedd y mudiadau cenedlaetholgar Galisieg mewn sefyllfa i gyfrannu yn yr un modd.

⁵ Sellir y drafodaeth hon ar gyfres o gyfweiliadau a gynhaliwyd â chynrychiolwyr y ddwy blaid rhwng Mawrth 2008 a Ionawr 2009. Er mwyn i'r unigolion hyn gael aros yn ddiennw, cyfeirir at y cyfweiliadau gan ddefnyddio'r dyddiad y'u cynhaliwyd yn unig.

y cyfnodau hyn eu dynodi trwy groesi trothwy penodol. Bydd plaid yn croesi trothwy datganiad pan fydd yn datgan ei bwriad i sefyll mewn etholiadau, a chodir uwchlaw'r trothwy awdurdodi pan fydd plaid yn bodloni'r gofynion ar gyfer cystadlu mewn etholiadau (ni thrafodir ymhellach y ddau drothwy hyn yn yr erthygl hon). Unwaith y bydd plaid wedi ei hawdurdodi i gystadlu mewn etholiadau, bydd yn codi uwchlaw'r trothwy cynrychiolaeth pan fydd yn ennill digon o bleidleisiau i ennill un sedd neu fwy mewn sefydliad etholedig. Yna, ar ôl ennill cynrychiolaeth, y trothwy nesaf i'w groesi yw trothwy perthnasedd. Bydd plaid yn llwyddo i fod yn berthnasol pan fydd ei phresenoldeb mewn cyfundrefn wleidyddol yn effeithio ar batrymau cystadleuaeth o fewn y gyfundrefn honno. Gall hyn ddigwydd mewn un o ddwy ffordd: i) bydd y plaid yn cael ei gweld fel partner posib ar gyfer ffurfio clymblaid, ac felly yn meddu ar botensial clymbleidio; ii) bydd pleidiau eraill yn gorfod ymateb mewn rhyw ffordd i'r plaid (er enghraifft trwy fabwysiadu ei pholisïau neu ynteu ymwrthod â hwy), ac felly bydd y plaid yn meddu ar botensial blacmelio (Sartori, 1976; Elias a Tronconi, 2011). Y mae Deschouwer (2008) wedi ychwanegu un trothwy ychwanegol i fodel Pedersen, sef y trothwy llywodraethu. Bydd y trothwy olaf hwn yn cael ei groesi pan fydd plaid yn dod yn aelod o lywodraeth naill ar ei phen ei hun neu fel partner mewn clymblaid.

Mae model Pedersen yn caniatáu i ni astudio datblygiad pleidiau gwleidyddol yn ystod gwahanol gyfnodau yn ei hesblygiad. Un agwedd o'r datblygiad yma yw'r amcanion (*party goals*) y bydd plaid yn eu harddel. Gwahaniaetha Strøm (1990) rhwng tri math o blaid yn seiliedig ar eu prif amcan: pleidiau sy'n rhoi blaenoriaeth i ennill pleidleisiau (*vote-seeking*), pleidiau sy'n rhoi blaenoriaeth i ddylanwadu ar bolisi (*policy-seeking*), a phleidiau sy'n rhoi blaenoriaeth i fod mewn grym (*office-seeking*). Er enghraifft, noda Adams *et al.* (2006) mai blaenoriaeth y mwyafrif o bleidiau newydd un-pwnc (*single-issue*) a gaiff eu sefydlu i amddiffyn rhaglen ideolegol gul (er enghraifft pleidiau gwyrddion ac asgell dde), yw dylanwadu ar y broses bolisi. Fodd bynnag, dengys amryw o astudiaethau fod pleidiau o'r fath yn aml yn dod i sylweddoli bod dylanwadu ar bolisi yn haws os oes ganddynt gynrychiolaeth wleidyddol. Er mwyn ennill y gynrychiolaeth honno, rhaid i blaid ennill digon o bleidleisiau mewn etholiad; i bleidiau un-pwnc, bydd hyn fel arfer yn golygu gorfod cymedroli eu neges a mabwysiadu safbwynt ar faterion y tu hwnt i'w hideoleg graidd (*core business*) er mwyn apelio at garfan ehangach o bleidleiswyr (Müller-Rommel a Pridham, 1991; Poguntke, 2002; Müller-Rommel, 2002; Heinisch, 2003). Unwaith y bydd plaid wedi llwyddo i gyflawni'i hamcan etholiadol, yna gall droi ei meddwl at sut y gall ddylanwadu ar bolisi. Bydd rhai pleidiau yn ceisio dylanwadu ar bolisi trwy fargeinio â'r llywodraeth.⁶ Bydd eraill, fodd bynnag, yn penderfynu mai'r ffordd fwyaf effeithiol o ddylanwadu ar bolisi yw bod yn aelod o'r llywodraeth (Strøm a Müller, 1999: 6). Bod mewn grym fydd y flaenoriaeth i'r pleidiau hyn, fel cam angenrheidiol tuag at wireddu'r amcan o ddylanwadu ar bolisi.

Mae'n amlwg o'r drafodaeth hon nad yw amcanion plaid yn statig. Yn hytrach, byddant yn newid wrth iddi groesi trothwyon newydd. Wrth gwrs, mi all plaid gamu'n ôl dros wahanol drothwyon hefyd, er enghraifft pan na fydd yn adennill lle mewn llywodraeth

⁶ Er enghraifft, os nad oes gan blaid lywodraethol fwyaf digonol i basio polisïau, gall pleidiau eraill gynnig cefnogi'r llywodraeth os gwneir nifer o gonsesiynau polisi iddi.

neu pan fydd ei chanran o bleidleisiau'n disgyn ac nad yw felly'n gallu cynnal ei lefel o gynrychiolaeth. Bydd y math yma o ddatblygiadau hefyd yn gorfodi pleidiau i ailystyried eu blaenoriaethau o ran yr amcanion yr anelir atynt (er enghraifft, sut i adennill cefnogaeth etholiadol yn yr enghraifft ddiwethaf).

Fodd bynnag, nid yw gwireddu amcanion o reidrwydd yn hawdd i blaid (Strøm, 1990; Strøm a Müller, 1999). Yn gyntaf, bydd pleidiau sydd yn llwyddiannus yn etholiadol ac sydd, o ganlyniad, yn cael eu hystyried yn fygythiad etholiadol gan bleidiau eraill, yn gorfod ymdrin ag ymateb y pleidiau hynny i'w presenoldeb yn y gyfundrefn wleidyddol. Gall pleidiau eraill ymateb naill ai trwy anwybyddu'r materion a godir gan y blaid newydd, neu trwy fabwysiadu polisiau tebyg er mwyn tansellio apêl y blaid newydd, neu ynteu trwy fabwysiadu polisi gwahanol er mwyn annog etholwyr i gefnogi polisi amgen i'r hyn a gynigir gan y blaid newydd (Meguid, 2005). Pan fydd pleidiau traddodiadol yn llwyddo i dancello apêl y blaid newydd, bydd rhaid i'r blaid newydd geisio ailddiffinio'i neges wleidyddol er mwyn ailsefydlu apêl etholiadol amgen.

Yn ail, gall llwyddiant etholiadol hefyd arwain at broblemau newydd. Gall tensiwn ddatblygu rhwng cymedroli polisiau craidd ac ychwanegu atynt ar y naill law (er mwyn apelio at fwy o bleidleiswyr), ac aros yn drwm i werthoedd gwreiddiol y blaid ar y llaw arall. Mae'n bosib na fydd neges newydd y blaid yn boblogaidd ymysg ei chefnogwyr selog oherwydd bod egwyddorion craidd wedi eu glastwreiddio. Gall bargeinio neu fod mewn llywodraeth gyda phleidiau eraill hefyd fod yn anodd i gefnogwyr plaid ei dderbyn, yn arbennig pan fydd y blaid wedi ei seilio ar wrthwynebiad i'r gyfundrefn bresennol a'r pleidiau traddodiadol sy'n gweithredu ynddi (Heinisch, 2003: 102). Pan fydd cefnogwyr yn teimlo bod eu plaid wedi datblygu i fod yn rhy 'gonfensiynol', mae'n bosib y bydd grwpiau newydd mwy eithafol yn cael eu creu i gynrychioli'r gwerthoedd gwreiddiol hynny sydd wedi cael eu bradychu gan y blaid 'gonfensiynol'. Gall y perygl hwn gynyddu yn achos pleidiau mewn llywodraeth, oherwydd yn aml bydd rhaid iddynt gyfaddawdu o ran eu haddewidion neu hyd yn oed gyfiawnhau polisiau sy'n hollol groes i'w hegwyddorion ideolegol (Mair, 2001: 111).

Yn drydydd, gall groesi'r trothwy llywodraethu fod yn beryglus iawn i bleidiau. Yn un peth, mae bod mewn llywodraeth yn gorfodi pleidiau i flaenoriaethu eu haddewidion manifesto, canolbwyntio ar yr hyn sydd fwyaf ymarferol o ran polisi, ac addasu eu polisiau i gyd-destunau gwleidyddol ac economaidd newidiol. Ond gall pleidiau nad ydynt yn llwyddo i gyflawni eu haddewidion hefyd gael eu beirniadu'n hallt gan eu cefnogwyr, a bydd perygl o golli cefnogaeth yn yr etholiad nesaf wrth i bleidleiswyr ffafrio pleidiau eraill y meint yn eu hytyried eu bod yn fwy abl i "fynd â'r maen i'r wal". Yn ogystal â hyn, mae bod yn rhan o lywodraeth glymblaid yn golygu yn anorfod y bydd yn rhaid cyfaddawdu ar egwyddorion wrth gytuno ar raglen bolisi ar y cyd. Yn aml, arweinir hyn at densiynau mewnol rhwng cynrychiolwyr y blaid mewn llywodraeth ac aelodaeth y blaid; gall pleidiau gael eu cosbi hefyd gan eu cefnogwyr yn yr etholiad nesaf am eu brad (Mair, 2001; Rihoux a Rüdiger, 2006). O ganlyniad i'r holl beryglon hyn, nid penderfyniad hawdd yw dewis bod mewn grym, yn arbennig i bleidiau sy'n ymgymryd â'r ddyletswydd hon am y tro cyntaf (Deschouwer, 2008). Bydd rhai pleidiau yn dod i'r casgliad fod y risg o fod mewn llywodraeth yn rhy fawr, a bod yn well ganddynt beidio â chroesi'r trothwy hwn a chanolbwyntio yn hytrach ar geisio dylanwadu ar bolisi trwy fargeinio deddfwriaethol. Ond

gall pleidiau hefyd benderfynu bod y risg hon yn werth ei chymryd, oherwydd y byddai bod mewn llywodraeth yn hybu'r cyfleoedd i ddylanwadu ar y broses bolisi.

Dylid nodi hefyd, wrth gwrs, y bydd plaid sydd yn methu cyflawni'i hamcanion yn gyson hefyd yn gorfod dygymod ag anfodlonrwydd aelodau â'i pholisïau a'i/neu'i strategaeth, ac o bosib wynebu brwydr i ailddiffinio'r agweddau hyn. Gall y tensiynau sydd ynghlwm wrth geisio cyflawni gwahanol amcanion hefyd effeithio ar berfformiad etholiadol plaid, oherwydd yn aml bydd etholwyr yn amharod i gefnogi pleidiau rhanedig (Taggart, 1998). Fel y soniwyd eisoes, gall colli pleidleisiau mewn etholiad beri i blaid ailystyried ei blaenoriaethau. Mae nifer o awduron wedi awgrymu y gall plaid ddod o dan bwysau i newid ei neges wleidyddol yn sgil methiant etholiadol, gan roi'r gorau i'w pholisïau cymhedrol ac ehangach a dychwelyd at amddiffyn gwerthoedd craidd y plaid (Harmel a Janda, 1994; Adams *et al.*, 2006). Mae'n bosib y ceisir gwneud hyn drwy herio awdurdod yr arweinyddiaeth, gyda gwahanol garfanau yn ymladd er mwyn ennill rheolaeth dros y plaid a'i hadnoddau trefniadol, syniadaethol a strategol. Bydd llwyddiant yr amryw ymdrechion hyn yn dibynnu i raddau helaeth ar ble y gorweddau grym o fewn y plaid (Harmel a Janda, 1994; Harmel *et al.*, 1995). Gall arweinyddiaeth gref sydd yn awyddus i fwrw ymlaen â'r broses o gymedroli ac ehangu apêl y plaid wrthsefyll galwadau gan yr aelodaeth i ddychwelyd at egwyddorion ideolegol pur. Ar y llaw arall, lle nad oes arweinyddiaeth o'r fath yn bodoli, neu lle bo grym oddi mewn i'r plaid yn nwylo'r aelodaeth, yna bydd plaid yn fwy tebygol o droi yn ôl i amddiffyn ei gwerthoedd craidd.

I gloi, mae'r adran hon wedi dadlau y bydd unrhyw plaid wleidyddol yn rhwym o wynebu nifer o gyfleoedd a chyfyngiadau wrth iddi groesi gwahanol drothwyon yn ystod ei hoes. Mae'r adran nesaf yn troi i ystyried i ba raddau y mae pleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol mewn dau gyd-destun penodol – Cymru a Galisia – wedi wynebu'r un math o gyfleoedd a chyfyngiadau wrth iddynt ddatblygu o fod yn bleidiau bach ymylol, i fod yn bleidiau mewn llywodraeth ar lefel ranbarthol.

Cenedlaetholdeb lleiafrifol a datganoli yng Nghymru a Galisia

Y cefndir: Cenedlaetholdeb lleiafrifol cyn datganoli

Mewn amryw astudiaethau academaidd, cynigir enghreifftiau Prydain a Sbaen fel dwy wladwriaeth a oedd gynt yn unedol, ond sydd wedi datganoli grym pellgyrhaeddol i'r lefel ranbarthol ar ffurf haen o lywodraeth ddemocrataidd newydd. Ceir gwahaniaethau pwysig rhwng y ffactorau a ysgogodd y prosesau hyn, amseru'r broses ddatganoli, a'r union gyfundrefn ddatganoledig a sefydlwyd yn y ddau le. Nid oes lle yma i ymhelaethu ymhellach ar y gwahaniaethau hyn. Yn hytrach, yr wyf am ddadlau yma fod datganoli fel y digwyddodd yng Nghymru ac yng Ngalisia, er gwaethaf y gwahaniaethau rhwng y ddwy broses, wedi cynnig cyfleoedd newydd i ddwy plaid a oedd yn ymylol yn y cyd-destun gwladwriaethol, i ddatblygu i fod yn actorion canolog yn y cyd-destun rhanbarthol. Cyn ymhelaethu ar y ffordd yr aeth y ddwy plaid ati i geisio cymryd mantais o'r cyfleoedd hyn, bydd yr adran hon yn rhoi gorolwg gryno o brofiadau etholiadol a gwleidyddol Plaid Cymru a'r BNG cyn datganoli, er mwyn pwysleisio arwyddocâd y broses honno iddynt ill dwy.

Sefydlwyd Plaid Cymru yn 1925, fel grŵp pwysu er mwyn amddiffyn a hybu'r iaith Gymraeg. Heb haen ranbarthol o lywodraeth am wyth deg mlynedd cyntaf ei bodolaeth, etholiadau i Dŷ'r Cyffredin oedd prif ffocws y blaid o'r dechrau. Ond aflwyddiannus, ar y cyfan, fu'r ymdrechion cynnar i ennill cefnogaeth etholiadol, a dim on 1.2 y cant o'r bleidlais yng Nghymru a enillwyd yn etholiad cyffredinol 1945. Bu'n rhaid aros tan is-etholiad Caerfyrddin yn 1966 cyn gweld buddugoliaeth etholiadol gyntaf y blaid, pan etholwyd Gwynfor Evans yn Aelod Seneddol (AS), cynrychiolaeth cyntaf y blaid yn Nhy'r Cyffredin. Ond collwyd y sedd hon yn yr etholiad cyffredinol nesaf. Fodd bynnag, bu ymdrechion newydd i ddenu cefnogwyr trwy ddatblygu safbwyntiau polisi newydd, er enghraifft ar yr economi yn yr 1970au ac, yn ystod yr 1980au, trwy farchnata'r blaid fel un sosialaidd, heddychol a blaengar ar faterion cymdeithasol ac amgylcheddol (Wyn Jones, 2007). Yna, yn ystod yr 1990au, mabwysiadwyd rhethreg 'Ewrop y Rhanbarthau' mewn ymdrech i fanteisio ar ddatblygiadau pwysig o ran integreiddio Ewropeaidd a oedd yn darogan dyfodiad math amgen o gyfundrefn wleidyddol lle y gallai cenedloedd hanesyddol fel Cymru chwarae rôl gyfartal â gwladwriaethau a chenedloedd eraill (Elias, 2008: 56–59). Gwelwyd peth cynnydd etholiadol yn sgil yr ymdrechion hyn. Adenillwyd cynrychiolaeth (dau AS) yn Nhy'r Cyffredin yn 1974 gyda 10.8 y cant o'r bleidlais Gymreig, ac fe gynyddwyd y gynrychiolaeth hon ymhellach i dri AS yn 1987, ac i bedwar AS o 1992 ymlaen. Ond, er gwaethaf y llwyddiannau hyn, dadleua Wyn Jones (2007) fod y blaid ar y cyfan wedi methu manteisio'n etholiadol ar gynnydd yn ei hygredd trwy gydol yr 1990au. Y ffactor bwysicaf wrth esbonio'r methiant hwn oedd y gyfundrefn etholiadol 'cyntaf-i'r-felin': y tu allan i gadarnleoedd y blaid yng ngogledd-orllewin a gorllewin Cymru, amhosib oedd ennill cefnogaeth ddigonol er mwyn sicrhau'r mwyafrif angenrheidiol gogyfer ag ethol AS Plaid Cymru. Teg yw dweud, felly, mai parhau'n rym gwleidyddol ymylol ar y lefel wladwriaethol fu tynged Plaid Cymru hyd ddiwedd yr 1990au.

Sefydlwyd y BNG bron i chwe deg mlynedd yn ddiweddarach na Phlaid Cymru, yn 1982, a hynny'n fuan wedi sefydlu haen o lywodraeth ranbarthol newydd yng Ngalisia (yn 1981). Fe'i crewyd fel clymblaid o wahanol bleidiau cenedlaetholgar llai ac iddynt hanes hwy o amddiffyn diwylliant Galisia a hawlio hunan-lywodraeth iddi (Elias, 2008: 77). Yn wahanol i Blaid Cymru, nid oedd cyfle o unrhyw fath i leisio dyheadau cenedlaetholgar yng Ngalisia nac yn Sbaen yn y degawdau a arweiniodd at sefydlu'r BNG. Er y cytunwyd ar Statud Ymreolaeth ar gyfer Galisia yn ystod cyfnod yr hyn a elwir yn Ail Weriniaeth Sbaen (1931–36), ni weithredwyd y statud honno a hynny oherwydd y Rhyfel Cartref a gychwynnodd yn 1936, ac a barodd hyd 1939. O dan unbeniaeth y Cadfridog Franco o 1939 ymlaen, gwaharddwyd unrhyw weithgarwch cenedlaetholgar yng nghaneddloedd lleiafrifol Sbaen. Fodd bynnag, yng Ngalisia, fel mewn rhannau eraill o'r wlad, dechreuwyd trefnu ymgyrchoedd dirgel o blaid hybu'r achos cenedlaethol o'r 1950au ymlaen (Beramendi a Núñez Seixas, 1996). Yn 1964, crëwyd yr Unión do Povo Galego (UPG) yn blaid Farcsaidd-Leninistaidd radical a fynnai hunanbenderfyniad i ddosbarth gweithiol Galisia, a hynny trwy ymrannu oddi wrth wladwriaeth Sbaen. Roedd yr UPG yn un o brif leisiau'r mudiad cenedlaetholgar erbyn yr 1970au. Sonnir ymhellach isod am y ffactorau a sbardunodd yr UPG i greu'r BNG. Digon yma yw nodi bod y BNG wedi tyfu o draddodiad o genedlaetholdeb tanddaearol a fabwysiadodd syniadaeth ac ieithwedd Farcsaidd radical er mwyn ceisio tansellio cyfundrefn wleidyddol gaeedig lle nad oedd cyfle i hybu'r prosiect cenedlaethol trwy sianelau democrataidd fel yng Nghymru.

Yn erbyn y cefndir hanesyddol hwn, gellir deall pam y bu datganoli yng Nghymru ac yng Ngalisia yn ddatblygiad mor arwyddocaol i Plaid Cymru ac i'r UPG/BNG. I'r cyntaf, oedd wedi gorfod cystadlu mewn etholiadau cyffredinol Prydeinig o dan amodau anffafriol ers dros saith deg o flynyddoedd, roedd creu sefydliad democrataidd penodol Gymreig am y tro cyntaf erioed yn ddatblygiad hollbwysig. Yn ogystal, byddai'r corff newydd yn cael ei ethol trwy gyfundrefn rannol-gyfrannol, a chafwyd gwared felly ar rwstr enfawr i'r dasg o groesi'r trothwy cynrychiolaeth a sicrhau llais cryf i genedlaetholdeb Cymreig o fewn sefydliad gwleidyddol Cymreig a fyddai'n datblygu polisiau penodol i Gymru. O'r herwydd, ymgyrchodd Plaid Cymru'n frwd o blaid Cynulliad Cenedlaethol i Gymru yn y refferendwm a gynhaliwyd yn 1997, er nad oedd y grymoedd a ragwelid ar gyfer y corff hwn yn ddigon pellgyrhaeddol yn nhyb y blaid. I'r ail, er bod y trawsnewid i ddemocratiaeth hefyd yn golygu creu sefydliadau gwleidyddol newydd ar lefel ranbarthol, gwrthwynebodd yr UPG y fframwaith cyfansoddiadol newydd a'r Statud Ymreolaeth a gytunwyd ar gyfer Galisia, oherwydd nad oeddent yn mynd yn ddigon pell i sicrhau hunanbenderfyniad i'r rhubarth. Ond, fel y trafodir ymhellach yn yr adran nesaf, buan y daeth y BNG (etifedd syniadaethol yr UPG o 1982 ymlaen) i ystyried y sffêr ddatganoledig newydd fel cyfle hollbwysig ar gyfer gwireddu'r prosiect cenedlaetholgar. Try'r adran nesaf at ystyried yn fwy manwl y cyfleoedd – a'r sialensau – a wynebodd Plaid Cymru a'r BNG yn dilyn creu sefydliadau datganoledig newydd yn y ddwy genedl.

Cyfleoedd a sialensau cynrychiolaeth ddatganoledig I – Plaid Cymru (1999–2007)

Prif amcan Plaid Cymru yn yr ymgyrch ar gyfer yr etholiadau cyntaf i Gynulliad Cenedlaethol Cymru oedd sicrhau llais cryf i'r mudiad cenedlaethol oddi mewn i'r corff hwn. I'r perwyl hwn, paratowyd y maniffesto mwyaf cynhwysfawr a manwl yn ei hanes; prif neges yr ymgyrch etholiadol oedd mai Plaid Cymru oedd yr unig blaid wirioneddol Gymreig a allai amddiffyn diddordebau a dyheadau pobl Cymru yn y Cynulliad (Plaid Cymru, 1999). Enillodd y blaid ymron i 30 y cant o'r bleidlais yn yr etholiad, a 17 allan o'r 60 o seddi yn y Cynulliad. Dyma oedd ei chanlyniad gorau erioed, "daeargryn tawel" yn nhyb ei llywydd ar y pryd, Dafydd Wigley (dyfynnir yn Wyn Jones a Trystan, 2000).

A'r Cynulliad cyntaf wedi ei ethol, trodd sylw Plaid Cymru at y dasg o ddylanwadu ar bolisi. Yn rhannol oherwydd y mwyafrif bach yn y refferendwm o blaid datganoli i Gymru ac yn rhannol er mwyn ei chyflwyno ei hun fel plaid gyfrifol ac aeddfed, blaenoriaeth Plaid Cymru yn y misoedd cyntaf oedd dangos i bobl Cymru fod y Cynulliad yn gorff a oedd yn gweithio, ac ac yn gorff a allai wneud gwahaniaeth i fywydau pobl Cymru trwy ddatblygu polisiau perthnasol ac amserol (cyfweiliadau 29 Mawrth 2008, 24 Ebrill 2008). Mewn geiriau eraill, rhoddwyd y pwyslais ar ddechrau llywodraethu dros Gymru o fewn y strwythurau datganoledig newydd, gan roi dyheadau'r blaid am rymoedd pellach i'r naill ochr am y tro. Yn y cyd-destun hwn, aethpwyd ati i geisio dylanwadu ar bolisi mewn

dwy ffordd. Yn gyntaf, ceisiwyd manteisio ar natur y Cynulliad fel “corff corfforaethol”⁷ er mwyn datblygu consensws polisi trawsbleidiol. Rhagwelwyd y byddai’r pwyllgorau polisi yn gyrrff hollbwysig yn y broses hon o adeiladu consensws polisi. I Plaid Cymru, paratoi’n ofalus ar gyfer trafodaethau’r pwyllgorau hyn a chyfrannu atynt fyddai’r dull mwyaf effeithiol o ddylanwadu ar bolisi yn y Cynulliad, er mwyn dechrau’r broses o “godi cenedl” yng Nghymru (cyfweiliad, 26 Mawrth 2008). Yn ail, mabwysiadwyd strategaeth wrthbleidiol adeiladol a phositif tuag at lywodraeth leiafrifol y Plaid Lafur (cyfweiliad, 24 Ebrill 2008). Byddai hyn yn caniatáu i’r Cynulliad weithio’n effeithiol, a’r gobaith oedd y byddai hynny yn ei dro yn hybu hygredd y corff newydd.

Fodd bynnag, gweddol aflwyddiannus fu ymdrechion cynnar Plaid Cymru i ddylanwadu ar bolisi oddi mewn i’r Cynulliad. Roedd nifer o resymau am hyn. Yn gyntaf, daeth yn amlwg yn fuan nad oedd y pwyllgorau polisi’n gweithio fel fforymau effeithiol i ddod o hyd i gonsensws polisi rhwng y gwahanol bleidiau. Yn hytrach, er y defnyddid y pwyllgorau fel cyfle i drafod gwahanol opsiynau polisi, yn amlach na pheidio byddai’r llywodraeth yn mabwysiadu polisi amgen nad oedd yn adlewyrchu trafodaethau’r pwyllgorau (cyfweiliad, 26 Mawrth 2008).⁸ Yn ail, fe roddodd ethol Rhodri Morgan yn arweinydd newydd y Plaid Lafur yng Nghymru ym mis Chwefror 2000 bwrpas a chyfeiriad newydd i’r llywodraeth. Cytunwyd ar glymblaid rhwng Llafur a’r Democratiaid Rhyddfrydol yn fuan wedyn, gan greu llywodraeth fwyafrifol am y tro cyntaf yn y Cynulliad. Gyda hyn, roedd llai o gyfle i Plaid Cymru ddylanwadu ar bolisi trwy gytundebau â llywodraeth leiafrifol a ddibynnai ar gefnogaeth y gwrthbleidiau er mwyn parhau mewn grym (cyfweiliadau, 26 Mawrth 2008; 24 Ebrill 2008).

Fel y nodir uchod, bydd unrhyw blaid sy’n methu cyflawni’i hamcanion yn wynebu cwestiynau anodd oddi wrth ei haelodau a’i chefnogwyr. Yn achos Plaid Cymru, buan y dechreuodd y beirniadu ar berfformiad yr aelodau etholedig yn y Cynulliad. Roedd rhai yn anhapus â’r diffyg ffocws ar faterion ‘traddodiadol’ megis statws cyfansoddiadol Cymru, yr iaith Gymraeg a’r broblem o gynnal cymunedau Cymraeg gwledig. Er enghraifft, roedd nifer o aelodau Plaid Cymru yn gysylltiedig â sefydlu’r grwp pwyso Cymuned yn 2001, a fynnai ddwyn sylw at faterion megis yr argyfwng tai yn y Gymru wledig, a goblygiadau cymdeithasol a diwylliannol mewnfudo i ardaloedd Cymraeg eu hiaith. Yn ogystal, crëwyd carfan y Triban Coch oddi mewn i’r Plaid i alw am fwy o ystyriaeth i werthoedd sosialaidd, ac am flaenoriaethu diwygio gwasanaethau cyhoeddus a lles yng Nghymru.

Nid aelodau Plaid Cymru yn unig a fu’n feirniadol o’i strategaeth yn ystod blynyddoedd cynnar datganoli. Er gwaethaf ei hymdrechion i ganolbwyntio ar ddatblygu polisiâu datganoledig newydd, roedd pleidiau eraill yn herio’r blaid o hyd i fod yn glirach ynghylch

⁷ Yn wahanol i’r mwyafrif helaeth o sefydliadau gwleidyddol lle y gwahaniaethir rhwng y weithrediaeth a’r ddeddfwrfa (a’u cyfrifoldebau gwahanol dros gynnig a phasio polisiâu), ni fodolai’r gwahaniaeth hwn oddi mewn i’r Cynulliad. Yn hytrach, rhagwelid y byddai’r llywodraeth a’r gwrthbleidiau’n cydweithio i ddatblygu a phasio polisiâu. Am drafodaeth fanylach ar y model hwn, gweler Patchett (2003).

⁸ Roedd rhai eithriadau i’r duedd hon. Er enghraifft, o dan gadeiryddiaeth Plaid Cymru, aeth y Pwyllgorau Materion Gwledig ac Addysg ati i gynnal adolygiad o bolisi’r iaith Gymraeg, gan arwain at gyhoeddi cynllun gweithredu cenedlaethol ar yr iaith yn dwyn y teitl *iaith Pawb* (cyfweiliadau, 26 Mawrth 2008, 24 Ebrill 2008).

ei dyheadau cyfansoddiadol hir-dymor. Fe'i cyhuddwyd o geisio tynnu sylw oddi wrth ei gwir awydd am annibyniaeth i Gymru. Oherwydd ansicrwydd ymhlith rhai unigolion blaenllaw ynglŷn â pherthnasedd nod cyfansoddiadol y blaid ar y pryd – 'rhyddid cenedlaethol llawn i Gymru o fewn yr Undeb Ewropeaidd'⁹ – methwyd ag ymateb yn gryf i'r cyhuddiadau hyn. Yn sgil hynny, cynyddodd y canfyddiad bod y Blaid yn ceisio osgoi cwestiynau anghyfforddus ynglŷn â dyfodol cyfansoddiadol Cymru. Ar yr un pryd gwelwyd hefyd y pleidiau eraill yn ymateb i statws etholiadol a gwleidyddol newydd Plaid Cymru trwy addasu eu rhaglenni er mwyn mabwysiadu disgwrs fwy Cymreig ei naws a herio 'perchnogaeth' Plaid Cymru ar faterion megis yr iaith. Er enghraifft, ym mis Chwefror 2000 ailfrandiwyd y Blaid Lafur fel 'gwir blaid Cymru', her uniongyrchol i honiad tebyg Plaid Cymru yn yr etholiadau'r flwyddyn cynt. Roedd hyd yn oed lleisiau y tu mewn i'r Blaid Geidwadol yn dadlau fod angen mabwysiadu disgwrs wleidyddol fwy Cymreig mewn ymateb i'r cyd-destun ôl-ddatganoledig newydd (gweler, er enghraifft, Melding, 2003). Yn wyneb ymateb y pleidiau eraill yng Nghymru i bresenoldeb arwyddocaol Plaid Cymru yn y Cynulliad, roedd hi'n gynyddol anodd i Blaid Cymru gyfleu ei neges wleidyddol amgen (Wyn Jones a Scully, 2004).

Cyfrannodd yr holl ffactorau hyn at ddirywiad etholiadol yn etholiadau'r Cynulliad yn 2003 (cyfweiliadau, 29 Mawrth, 2008; 4 Ebrill 2008). Gyda'i chanran o'r bleidlais yn disgyn i 20.5 y cant, collodd y blaid bump o'i chynrychiolwyr. O'u cymharu â chanlyniadau 1999, ac i blaid a oedd yn disgwyl cynyddu ac nid colli pleidleisiau, roedd hwn yn ganlyniad ofnadwy. Fel y nodir uchod, yn aml gall colledion etholiadol difrifol sbarduno galwadau am newid mewn arweinyddiaeth, polisiau a strategaeth. Yn achos Plaid Cymru, clywyd galwadau o'r fath wedi etholiad 2003. Nid dyma'r tro cyntaf yn hanes y blaid i fethiant etholiadol arwain at alwadau am newidiadau o'r fath (gweler Elias, 2011). Ond gellir dadlau bod y ffaith fod y methiant etholiadol y tro hwn mor ddramatig (o'i gymharu a chanlyniadau 1999) a'i fod wedi wedi ei brofi mewn etholiadau rhanbarthol – y lefel 'graidd' i unrhyw blaid genedlaetholgar leiafrifol (Deschouwer, 2003) - yn gwneud y tensiynau hyn yn arbennig o ddifrifol. Galwodd rhai aelodau am ganolbwyntio o'r newydd ar egwyddorion cenedlaetholgar traddodiadol, ac yn y Gynhadledd Flynyddol gyntaf wedi'r etholiad fe gafwyd y drafodaeth gyntaf ar bolisi cyfansoddiadol ers canol yr 1990au. Mabwysiadwyd nod o 'annibyniaeth yn yr Undeb Ewropeaidd' fel amcan cyfansoddiadol hir-dymor. Ond bu eraill yn rhybuddio yn erbyn peryglon bod ag obsesiwn am annibyniaeth, gan ddadlau bod yn rhaid parhau â'r broses o drawsnewid Plaid Cymru i fod yn blaid fodern, eang ei hapêl, a fyddai'n gallu rheoli ar lefel ranbarthol yn y dyfodol agos (Taylor, 2004: 39; Elis Thomas, 2004). Amlygwyd y gwahanol safbwyntiau hyn yn glir yn ystod y gystadleuaeth i ethol arweinyddiaeth newydd, yn dilyn ymddiswyddiad leuan Wyn Jones fel Llywydd Plaid Cymru yn syth wedi'r etholiad. Er i Jones gael ei aillethol

⁹ Fel y nodwyd eisoes, mabwysiadwyd ieithwedd 'rhyddid cenedlaethol llawn' yn yr 1990au, pan oedd nifer o ddatblygiadau ym maes integreiddio Ewropeaidd yn awgrymu y gallai cyfundrefn wleidyddol amgen esblygu, fel y gallai cenhedloedd hanesyddol fel Cymru chwarae rhan lawn heb fod angen annibyniaeth arnynt (h.y. bod yn wladwriaeth sofran). Ond erbyn degawd cyntaf y mileniwm newydd, roedd y gobelthion hyn am greu 'Ewrop y Rhanbarthau' yn pylu; i nifer o aelodau'r Blaid, roedd hi'n gynyddol amlwg nad oedd galw am 'statws cenedlaethol llawn' bellach yn gwneud synnwyr yng nghyd-destun Undeb Ewropeaidd lle roedd gwladwriaethau sofran yn dal i fod yn hollbwerus a lle nad oedd rôl gydradd i endidau cenedlaetholgar megis Cymru. Am fwy ar hyn, gweler Elias (2008).

yn arweinydd Grwp Plaid Cymru yn y Cynulliad, dewiswyd Dafydd Iwan yn Llywydd. Fel ymgyrchydd brwd dros yr iaith ers blynyddoedd maith ac fel ffigwr diwylliannol amlwg, roedd ei benodiad yn amlygu awydd yr aelodaeth i fynnu mwy o sylw i egwyddorion craidd cenedlaetholgar gan rengoedd uwch y Blaid (cyfweiliad, 9 Mai 2008).

Dwysaodd y tensiynau mewnol hyn wrth i ddirywiad etholiadol Plaid Cymru gael ei gadarnhau yng nghanlyniadau'r etholiadau Ewropeaidd ym mis Mehefin 2004, a'r etholiad cyffredinol ym mis Mai 2005.¹⁰ Yn fuan wedi'r etholiad olaf yma, sefydlwyd grwp lobbïo newydd o fewn y Blaid, Dewis, gan nifer o aelodau blaenllaw a chyn-gynrychiolwyr seneddol megis Dafydd Wigley a Cynog Dafis. Ei bwrpas oedd amddiffyn y safbwynt fod yn rhaid paratoi o ddirif i fanteisio ar y cyfle gwirioneddol i fod yn blaid lywodraethol yng Nghymru. Ond gwrthodwyd galwadau'r grwp i ystyried posibilïadau clymbleidio o fewn y Cynulliad gan Gyngor Cenedlaethol y blaid, gan nad oedd yn barod i lastwreiddio ei pholisïau ar gais y Ceidwadwyr nac unrhyw blaid arall (BBC, 2005).

Er hyn, gwelwyd newid pwysig yn rôl Plaid Cymru fel y brif wrthblaid yn y Cynulliad i lywodraeth Lafur leiafrifol (cyfweiliad, 24 Ebrill 2008). Roedd gwers y tymor cyntaf wedi ei dysgu: achubwyd ar bob cyfle i fanteisio ar angen y llywodraeth am gefnogaeth y pleidiau eraill a hynny er mwyn sicrhau consesiynau polisi. Yn arwyddocaol, roedd parodrwydd amlwg ymysg y gwrthbleidiau i gydweithio i drechu'r llywodraeth pe na chytundid i'r consesiynau hyn; byddai'r profiadau adeiladol hyn yn braenaru'r tir ar gyfer trafodaethau clymbleidio wedi etholiadau'r Cynulliad ym mis Mai 2007 (cyfweiliad, 9 Mai 2008).¹¹ Trwy weithredu yn y modd hwn, nod Plaid Cymru oedd dangos i'w haelodau a'i chefnogwyr sut y gellid gweithredu'n effeithiol yn y Cynulliad er mwyn dylanwadu ar benderfyniadau polisi. Ar yr un pryd, aeth gweithrediaeth y Blaid ati i ddiwygio ei rhaglen bolisi a'i delwedd er mwyn datblygu "brand o genedlaetholdeb a oedd yn llai o risg i bobl ei gefnogi" (cyfweiliad, 24 Ebrill 2008). I'r perwyl hwn, ar ddechrau 2006 newidiwyd enw'r Blaid a mabwysiadwyd logo newydd. Cafwyd hefyd ymgynghoriad polisi cyhoeddus dros gyfnod o chwe mis er mwyn datblygu agenda wleidyddol a fyddai'n ymateb i anghenion a phryderon etholwyr Cymru. Bu'r ymdrechion hyn i adennill tir etholiadol a dylanwad gwleidyddol yn rhannol lwyddiannus. O'u herwydd, a hefyd diolch i ymgyrch etholiadol fwy trefnus a phroffesiynol nag yn y gorffennol (cyfweiliad, 24 Ebrill 2008), cynyddodd y blaid ei chanran o'r bleidlais a'i nifer o seddi yn y Cynulliad (o 12 i 15). Ond, yn bwysicaf oll, ac oherwydd methiant y Blaid Lafur i sicrhau mwyafrif digonol i ffurfio llywodraeth ar

¹⁰ Yn etholiadau Ewrop, disgynodd canran Plaid Cymru o'r bleidlais o 29.6 y cant yn 1999 i 17.4 y cant; golygai hyn golli un o'r ddau Aelod Seneddol Ewropeaidd a enillwyd yn 1999. Yn yr etholiad cyffredinol y flwyddyn ganlynol, er na chollwyd nifer fawr o bleidleisiau – roedd pleidlais y blaid i lawr 1.7 y cant o'i chymharu ag etholiad 2001 – cafwyd colledion symbolaidd hollbwysig pan fethwyd ag adennill Ynys Môn (prif sedd darged y Blaid wedi iddi gael ei cholli i Lafur yn 2001) ac fe gollwyd Ceredigion i'r Democratiaid Rhyddfrydol (sedd a oedd wedi bod ym meddiant Plaid Cymru er 1992).

¹¹ Cafwyd enghraifft o allu'r blaid i flacmelio'r llywodraeth yn y drafodaeth ar y pecyn cyllidebol a gynigiwyd gan y Blaid Lafur ym mis Rhagfyr 2006. Datganodd y gwrthbleidiau y byddent yn rhwystro'r pecyn oni bai i'r llywodraeth roi mwy o arian tuag at rai meysydd polisi penodol. Yn y pen draw, aeth Plaid Cymru ati i gytuno ar fwy o arian ym maes addysg yn gyfnewid am atal rhag pleidleisio ar y pecyn cyllidebol diwygiedig. Caniataodd hyn i'r Blaid Lafur basio'r gyllideb er gwaethaf gwrthwynebiad y Ceidwadwyr a'r Democratiaid Rhyddfrydol, ac i Blaid Cymru ennill consesiynau ariannol pwysig ym maes polisi addysg.

ei phen ei hun, cafodd Plaid Cymru ei hun mewn sefyllfa i drafod y posibilrwydd o ffurfio llywodraeth glymblaid yn y Cynulliad.

Ceir ystyriaeth fanwl o'r trafodaethau clymbleidio yn Osmond (2007), ac fe astudir isod brofiad Plaid Cymru o lywodraethu am y tro cyntaf erioed. Cyn gwneud hynny, fodd bynnag, bydd yr adran nesaf yn troi at ystyried sut y bu i'r BNG ymaddasu i ddatganoli yng Ngalisia. Er bod y cyd-destun gwleidyddol yn dra gwahanol, dangosir bod y BNG wedi wynebu nifer o'r un cyfleoedd a phroblemau â Phlaid Cymru wrth iddi ymdrechu i sicrhau llais cryf i'r mudiad cenedlaetholgar yn y sffêr wleidyddol Galisaidd.

Cyfleoedd a sialensau cynrychiolaeth ddatganoledig II – y BNG (1982–2005)

Yn wahanol i Blaid Cymru, dylanwadu ar bolisi, yn hytrach nag ennill pleidleisiau, oedd prif amcan y BNG yn y cyfnod wedi sefydlu senedd etholedig yng Ngalisia yn 1982 (cyfweiliad, 24 Gorffennaf 2008). Fel y nodwyd eisoes, gwrthwynebodd yr UPG gyfansoddiad newydd Sbaen a gytunwyd yn 1978, yn ogystal â'r Statud Ymreolaeth a basiwyd drwy refferendwm yng Ngalisia yn 1981. Mabwysiadodd yr UPG strategaeth wrthgyfundrefnol tuag at yr etholiadau rhanbarthol cyntaf yn 1982 ac, er iddi gystadlu yn yr etholiad ac ennill tri chynrychiolydd yn y senedd, fe'u diarddelwyd am wrthod tyngu llw i gyfansoddiad Sbaen. Yna pan sefydlwyd y BNG yn fuan wedi'r etholiad, parhaodd y ddisgwrs wrthgyfundrefnol, strategaeth a oedd wedi ei gwreiddio'n ddwfn yn egwyddorion ideolegol radical yr UPG (Beiras, yn Fernán Vello a Pillado Mayor, 2004: 109–123). Ei nod oedd herio a thrawsnewid y *status quo*, er mwyn creu cyfundrefn amgen a fyddai'n cryfhau awtonomi'r rhanbarth.

Newidiodd amcanion y BNG yn 1985, fodd bynnag. Er i un o'i chynrychiolwyr gael ei ethol i'r senedd, ni chafodd y blaid gefnogaeth etholiadol (1.4 y cant o'r bleidlais yn unig). Daeth arweinyddiaeth y blaid i dderbyn mai trwy weithio o fewn y sefydliadau presennol yn unig y gellid sicrhau llais cryf – ac o ganlyniad, dylanwad dros bolisi – i'r mudiad cenedlaethol. I wneud hyn, roedd cynyddu apêl etholiadol y blaid yn hollbwysig. I'r perwyl hwn, aethpwyd ati i gymedroli syniadaeth graidd y blaid, gan droi cefn ar yr ideoleg Farcsaidd-Leninistaidd a choleddu gwerthoedd cymdeithasol-ddemocrataidd yn eu lle (Barreiro-Rivas, 2003: 175). Cymedrolwyd polisi cyfansoddiadol y BNG hefyd; yn lle ymreolaeth drwy ymrannu oddi wrth Sbaen, dechreuwyd galw am gydnabyddiaeth sefydliadol o statws cenedlaethol Galisia, a hynny fel rhan o broses ehangach o greu Sbaen amlwladwriaethol (*pluri-national*). Yn ogystal, ehangwyd ei rhaglen wleidyddol i gynnwys polisiâu newydd ar yr amgylchedd, cydraddoldeb rhyw, a'r Undeb Ewropeaidd (Elias, 2008: 86–9, 95). Cafwyd hefyd broses o 'ehangu mewnol', wrth i wahanol fudiadau cenedlaetholgar llai ddewis ymuno â'r BNG; gwelodd hyn y BNG yn ei sefydlu ei hun fel yr unig blaid genedlaetholgar yng Ngalisia (Gómez-Reino, 2011). Erbyn canol yr 1990au, roedd y pwyslais ar bortredu'r BNG fel plaid wleidyddol o ddifrif, a oedd yn barod i gydweithio a chyfaddawdu â phleidiau eraill, ac a oedd yn ddigon aeddfed i ymgymryd â dyletswyddau llywodraethu ar lefel ranbarthol. I'r perwyl hwn, aethpwyd ati i ddatblygu

cysylltiadau newydd â phleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol tebyg mewn rhannau eraill o Sbaen a thu hwnt.¹²

Fel y nodir uchod, mae'r llenyddiaeth academaidd sy'n trafod y newidiadau ideolegol a strategaethol yng nghyd-destun pleidiau gwleidyddol eraill yn awgrymu eu bod yn aml yn newidiadau poenus iawn a allai greu tensiynau newydd. Yn achos y BNG, fodd bynnag, ni welwyd y tensiynau hyn yn codi. Gellir esbonio hyn drwy edrych ar berfformiad etholiadol y blaid yn ystod y cyfnod rhwng 1985 a 1997. Dim ond 1.5 y cant o'r bleidlais enillodd y BNG yn etholiad rhanbarthol 1985, ond erbyn 1997 roedd y ganran hon wedi cynyddu'n syfrdanol i 24.0 y cant. Dyrchafwyd y BNG yn ail rym gwleidyddol yng Ngalisia y tu ôl i'r blaid asgell dde wladwriaethol, y Partido Popular de Galicia (PPdeG), a oedd wedi tra-arglwyddiaethau ar wleidyddiaeth y rhanbarth ers canol yr 1980au. Yn syml, felly, llwyddodd y BNG i osgoi nifer o'r peryglon sydd ynghlwm wrth fynd ar drywydd pleidleisiau oherwydd bod ei strategaeth etholiadol rhwng 1985 ac 1997 mor llwyddiannus (cyfweiliadau, 11 Gorffennaf 2008, 24 Gorffennaf 2008).

Ond daeth diwedd ar y twf etholiadol hwn ar ôl 1997. Yn etholiadau rhanbarthol 2001 methodd y blaid â chynyddu ei chanran o'r bleidlais ymhellach, ac fe gollwyd un sedd seneddol. Noda Pallarès (2002) nifer o ffactorau a arweiniodd at y canlyniad hwn, gan gynnwys ymgyrch wrthgenedlaetholgar gref gan y pleidiau gwladwriaethol (yn arbennig y PPdeG), gwrthwynebiad cyffredinol ymysg etholwyr tuag at ymgyrch derfysgol y grwp cenedlaetholgar radical ETA yng Ngwlad y Basg ar y pryd, a'r ymdeimlad ymysg pleidleiswyr yng Ngalisia fod y BNG yn dal i fod yn blaid radical wrthsefydliadol (er gwaetha'r ymdrechion i wrthdroi'r ddelwedd hon). Rhaid hefyd tynnu sylw at ffactor arall hollbwysig, sef y ffaith bod y pleidiau eraill yng Ngalisia wedi ymateb i'r bygythiad etholiadol cenedlaetholgar er mwyn ceisio tansellio apêl y BNG. Mabwysiadodd y PPdeG eisoes yn yr 1980au raglen genedlaetholgar gymhedrol (Lagares Díez, 2003). Ers canol yr 1990au, roedd y Partido Socialista de Galicia (PSdeG-PSOE) hefyd wedi ymdrechu i ailfrandio ei neges er mwyn rhoi iddi fwy o berthnasedd rhanbarthol (Jiménez Sánchez, 2003). O ganlyniad i hyn, yn etholiadau rhanbarthol 2001, adenillodd y sosialwyr eu statws fel yr ail blaid wleidyddol yng Ngalisia.

O ystyried yr hyn a ddywedwyd uchod am Blaid Cymru ac am bleidiau gwleidyddol yn fwy cyffredinol, nid yw'n syndod fod cwmp etholiadol y BNG wedi arwain at gyfnod o raniadau ac anghytuno o fewn y blaid. Clywyd lleisiau mewnol yn cyhuddo'r blaid o droi cefn ar egwyddorion cenedlaetholgar traddodiadol ac o fod yn rhy 'sefydliadol'. Roedd gwrthwynebiad hefyd i'r cydweithio rhwng y BNG a phleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol eraill yng Nghatalonia a Gwlad y Basg; ystyrid y pleidiau hynny'n rhy wahanol i'r BNG gan eu bod yn llai radical a mwy asgell dde o ran ideoleg (cyfweiliad, 2 Gorffennaf 2008, 3 Gorffennaf 2008). Fel yng Nghymru, ymadawodd rhai aelodau i ffurfio grwp gwleidyddol

¹² Er enghraifft, yn 1998 arwyddwyd Cytundeb Barcelona ar y cyd gyda'r PNV a'r blaid genedlaetholgar Catalanicaidd Convergència i Unió; yn y ddogfen, ymrwymodd y dair blaid i gydweithio er mwyn sicrhau gwell cynrychiolaeth i'w 'cenedloedd hanesyddol' oddi mewn i'r wladwriaeth Sbaeneg. Yn ogystal, yn 1994 sefydlodd y BNG gysylltiad gyda'r Gyngair Rydd Ewropeidd, a gynrychiolai bleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol yn y Senedd Ewropeaidd.

amgen a allai amddiffyn y tir gwleidyddol radical a ildwyd gan y BNG.¹³ Ond cafwyd hefyd genhedlaeth newydd o aelodau o fewn y BNG yn gwrthwynebu dychwelyd at ideoleg a strategaeth yr 1980au. Manteisiwyd ar gefnogaeth y garfan hon er mwyn rhoi ar waith nifer o newidiadau i drefniant mewnol y BNG; o ganlyniad, lleihawyd dylanwad y lleisiau 'traddodiadol' oddi mewn i'r blaid, gan gryfhau, ar yr un pryd, awtonomi criw newydd o arweinyddion a oedd yn awyddus i barhau ar hyd llwybr cymedrol ideolegol gyda'r nod o lywodraethu ar lefel ranbarthol (cyfweiliadau, 29 Mehefin, 2 Gorffennaf). Aeth arweinyddiaeth y BNG hefyd ati i wella cysylltiadau â'r pleidiau Galisaidd eraill o fewn y Senedd, yn arbennig y PPdeG a oedd yn llywodraethu, gyda'r bwriad o gryfhau'r ddelwedd o blaid aeddfed a oedd yn ymrwymedig i gydweithio a chyfaddawdu er mwyn sicrhau y polisiâu gorau i Galisia (cyfweiliad, 10 Ionawr, 2009).

Yn wahanol i Blaid Cymru, fodd bynnag, nid arweiniodd y newidiadau trefniadol hyn at adennill y tir etholiadol a gollwyd mewn etholiadau cynt. Yn etholiadau rhanbarthol 2005 lleihaodd canran y BNG o'r bleidlais i 19.5 y cant ac fe gollwyd pedair sedd seneddol. Noda Pallarès *et al.* (2006) ac eraill (cyfweiliadau, 3 Gorffennaf 2008, 11 Gorffennaf 2008) mai ychydig iawn o newid a fu ar raglen wleidyddol y blaid er gwaetha'r strwythur trefniadaethol a'r strategaeth seneddol newydd; fel mewn etholiadau cynt, nid oedd yn rhaglen i blesio cenedlaetholwyr mwy radical na phleidleiswyr anghenedlaetholgar cymhedrol asgell chwith. Yn 2005, felly, teg yw dweud fod y BNG yn dal i geisio ymaddasu'n effeithiol i'r sialens o sicrhau llais cryf a dylanwad polisi i'r mudiad cenedlaetholgar yn maes gwleidyddol Galisia.

Er gwaetha'r canlyniad etholiadol hwn, fodd bynnag, ac yn sgil methiant y PPdeG i ennill mwyafrif o seddau yn y Senedd, daeth cyfle i'r BNG glymbleidio â'r PSOE-PsdeG a bod yn blaid mewn llywodraeth am y tro cyntaf. Mae'r adran nesaf yn ystyried profiadau Plaid Cymru a'r BNG wedi iddynt groesi'r trothwy llywodraethu.

Plaid Cymru a'r BNG mewn llywodraeth am y tro cyntaf

Fel y nodir uchod, nid penderfyniad hawdd yw croesi'r trothwy llywodraethu, er y bydd nifer o bleidiau yn ystyried bod y cyfleoedd i ddylanwadu ar bolisi yn fwy pwysig na'r peryglon sydd ynghlwm wrth ymgymryd â'r rôl hon. Daeth Plaid Cymru a'r BNG i'r un casgliad pan gododd y cyfle i fod yn bleidiau mewn llywodraeth. Yn y cyfundebau clymbleidio, cafodd y BNG gyfrifoldeb dros bortffolios Materion Gwledig, Diwylliant a Chwaraeon, Cydraddoldeb a Lles, ac Arloesi a Diwydiant; cafodd Plaid Cymru gyfrifoldeb dros Faterion Gwledig, Diwylliant a Threftadaeth, a Datblygu Economaidd.

A'r ddwy blaid bellach mewn llywodraeth, cafwyd ymdrechion newydd ganddynt i fagu hygredd drwy ymddangos yn gymwys yn eu swyddi. Does ryfedd; wedi'r cwbl ceir digon o dystiolaeth fod etholwyr yn rhoi pwys mawr ar gymhwyster a hygredd wrth benderfynu sut i bleidleisio mewn etholiad (Clarke *et al.*, 2009). Bydd y math hyn o ystyriaethau yn arbennig o bwysig i bleidiau mewn llywodraeth am y tro cyntaf,

¹³ Er enghraifft, sefydlwyd Nós-Unidade Popular (Nós-UP) yn 2001. Mae'r blaid yn arddel y safbwyntiau gwrthgyfalafol a chenedlaetholgar radical a nodweddiad raglen wleidyddol y BNG yn yr 1980au cynnar.

oherwydd eu hawydd i brofi eu haeddfedrwydd, a'u parodrwydd a'u gallu i ymgymryd â'u dyletswyddau newydd (Deschouwer, 2008). Gwnaethpwyd hyn yn fwy effeithiol gan Blaid Cymru na'r BNG. Yn achos y cyntaf, canolbwyntiwyd ar danseilio delwedd y blaid fel "a collection of wild-eyed romantics and language zealots" (Wyn Jones a Scully, 2008). Er enghraifft, gwelwyd y Gweinidog Diwylliant a Threftadaeth, Rhodri Glyn Thomas, yn ymddiswyddo'n gyflym wedi cyfres o 'gaffes' cyhoeddus a beryglai ddelwedd y blaid fel un gyfrifol a chymwys. I'r BNG, un o'r sialensau mwyaf oedd delio ag ymchwilliad i brosiect uchelgeisiol a ddechreuwyd gan gyn-lywodraeth y PPdeG, sef i adeiladu canolfan ddiwylliannol newydd yn Santiago de Compostela (y *Ciudad de Cultura*). Roedd awgrymiadau fod cyn-lywodraeth y PPdeG wedi camwario arian ar y prosiect a rhoi ffafriaeth i gontractwyr â chysylltiadau teuluol neu wleidyddol â'r blaid. Ond cyhuddwyd Gweinidog Diwylliant y BNG, Ángela Bugallo, gan y pleidiau eraill o gamreoli'r ymchwilliad, a'i ddefnyddio fel cyfle hawdd i sgorio pwyntiau gwleidyddol yn hytrach na bod yn asesiad gwrthrychol. Niweidiodd y beirniadaethau hyn hygydedd y BNG fel plaid lywodraethol (cyfweiliad, 10 Gorffennaf 2008).

Bu'n rhaid i'r ddwy blaid hefyd ymarfael â'r cyfyngiadau ymarferol mewn grym wrth greu polisiâu. Yn y lle cyntaf, roedd yn rhaid i Blaid Cymru a'r BNG wneud dewisiadau anodd ynglŷn â blaenoriaethau polisi, a'r hyn y gellid ei wneud yn realistig. Ceir yr enghraifft gliriaf o hyn yng Nghymru, pan fu'n rhaid i Rhodri Glyn Thomas ystyried dichonoldeb ymrwymiad maniffesto ei blaid i ariannu sefydlu papur newydd Cymraeg dyddiol. Bu'n rhad iddo ddatgan y byddai'r arian a fyddai ar gael ar gyfer symud ymlaen â'r prosiect hwn dipyn yn llai na'r disgwyl. Yn ymarferol, byddai'r swm yn annigonol ar gyfer lansio papur newydd *Y Byd*, prosiect a oedd eisoes wedi bod ar y gweill ers rhai blynyddoedd. Parodd y penderfyniad i drwch aelodau'r blaid brotestio fod y Gweinidog wedi troi ei gefn ar yr egwyddor o hybu'r iaith Gymraeg trwy'r cyfyngau printiedig (cyfweiliadau, 26 Mawrth 2008, 9 Mai 2008). Yng Ngalisia, bu'n rhaid i'r BNG wynebu sefyllfa yr un mor anodd. Roedd y blaid yn gyfrifol am bolisiâu amaethyddiaeth a physgota, meysydd lle roedd dimensiwn Ewropeaidd cryf i'r broses bolisi. Roedd y BNG wedi bod yn gwrthwynebu'r dylanwad Ewropeaidd hwn yn frwd ers blynyddoedd maith (Elias, 2008: 80–86). Mewn llywodraeth, fodd bynnag, rhaid oedd derbyn y realiti yma a gweithio oddi mewn i'w gyfyngiadau. Roedd y perygl yn glir: cael ei chyhuddo gan ei chefnogwyr o droi cefn ar ddegawdau o brotestio yn erbyn ymyrraeth yr Undeb Ewropeaidd yn niwydiant amaeth a physgota Galisia. Ond llwyddodd y BNG i osgoi hyn trwy barhau i gondemnio'r diffyg cyfleoedd i ddatblygu polisi amgen a hynny oherwydd y cyfyngiadau a osodwyd gan yr Undeb Ewropeaidd ar y broses bolisi yn y meysydd hyn. Yn y modd hyn, gwarchododd y BNG ei hun rhag cael ei beirniadu am anghofio ei hegwyddorion Ewrosgeptigol trwy bortreadu'r gwleidyddion ym Mrwsel fel y 'dynion drwg' a orfodai bolisiâu niweidiol ar y diwydiannau amaeth a physgota (cyfweiliad, 11 Ionawr 2009).

Yn ail, bu'n rhaid i'r ddwy blaid gyfaddawdu â'u partneriaid mewn llywodraeth er mwyn sicrhau parhad y glymblaid. I'r BNG, golygai hyn ailystyried ei safbwynt ar ddyfodol cyfansoddiadol Galisia. Mewn trafodaethau ar ddiwygio Statud Ymreolaeth y rhanbarth, dangosodd y BNG barodrwydd i gymedroli ei galwadau am fwy o ymreolaeth ranbarthol er mwyn cyrraedd consensws â'r PSdeG-PSOE ar ailddiffinio pwerau'r sefydliadau

datganoledig yng Ngalisia (Gómez Reino, 2006).¹⁴ Bu'n rhaid i Plaid Cymru hefyd gyfaddawdu â'r Plaid Lafur, er enghraifft, ar ffioedd dysgu i fyfyrwyr prifysgolion. Er gwaethaf ymrwymiad maniffesto'r blaid i beidio â chyflwyno ffioedd dysgu yng Nghymru (Plaid Cymru, 2007), mewn llywodraeth daeth o dan bwysau i gytuno i'r polisi hwn (BBC, 2009). Achosodd hyn rwyg amlwg rhwng arweinyddiaeth y blaid yn y Cynulliad a'r aelodaeth; penderfynodd Cyngor Cenedlaethol y Plaid i barhau i wrthwynebu ffioedd dysgu a hynny er gwaethaf penderfyniad y llywodraeth glymblaid.

Yn drydydd, mae Plaid Cymru a'r BNG hefyd wedi dod o dan bwysau i gyflawni'r holl addewidion a wnaethpwyd ar ddechrau'r cyfnod mewn llywodraeth. Gwelir hyn yn glir parthed amcanion cyfansoddiadol y ddwy blaid. Wedi'r cyfan, prif amcan polisi'r pleidiau hyn yw cynyddu ymreolaeth wleidyddol y cenhedloedd lleiafrifol a gynrychiolant, ac roedd bod mewn llywodraeth yn cynnig cyfle pwysig i wthio am ddatganoli grym ymhellach i'r lefel ranbarthol. Fel y nodir uchod, er gwaethaf ymdrechion y BNG i wthio'r agenda gyfansoddiadol, methwyd â chytuno i newidiadau yn Statud Ymreolaeth Galisia a hynny oherwydd y diffyg consensws trawsbleidiol. O safbwynt cyfansoddiadol, felly, gellid dweud bod y BNG wedi methu cyflawni ei phrif amcan polisi tra bu mewn grym, sef cynyddu ymreolaeth wleidyddol Galisia. Yng Nghymru, llwyddodd Plaid Cymru i sicrhau bod ymrwymiad i gynnal refferendwm ar fwy o bwerau i'r Cynulliad yn cael ei gynnwys yng nghytundeb clymbleidio *Cymru'n Un* a gytunwyd gyda'r Plaid Lafur yn 2007. Bu rhai amheuan ynglŷn â gallu'r glymblaid i gadw at yr ymrwymiad hwn (*Western Mail*, 2008). Mewn datganiad ym Mehefin 2010, fodd bynnag, ymrwymodd yr Ysgrifennydd Gwladol dros Gymru, Cheryl Gillan, i gynnal refferendwm cyn etholiadau nesaf y Cynulliad yn 2011. Bydd rhaid aros i weld beth fydd canlyniad y bleidlais honno, a'r goblygiadau i Plaid Cymru. Ar wahân i'r mater yma, lleisiwyd pryder hefyd ymysg yr aelodaeth ynglŷn â datblygiadau polisiau craidd eraill, megis deddfwriaeth newydd ar yr iaith Gymraeg (cyfweiliad, 9 Mai 2008). Gallai methu symud ymlaen ar y materion hyn fod yn beryglus iawn i'r blaid pan ddaw'r etholiad nesaf.

Dengys yr enghreifftiau hyn fod Plaid Cymru a'r BNG wedi gorfod wynebu'r un math o sialensau ag unrhyw blaid mewn llywodraeth, ac yn arbennig bleidiau mewn llywodraeth am y tro cyntaf. Fel y mae'r llenyddiaeth academaidd yn tystio, gall ymateb plaid i'r sialensau hyn gael sgil-ffeithiau pwysig ar ei pherfformiad etholiadol; wedi'r cyfan, bydd ei chefnogwyr yn pwysu a mesur perfformiad y blaid mewn llywodraeth, ac yn ystyried i ba raddau y bu'r blaid yn effeithiol yn y rôl hon. Yn achos Plaid Cymru, ni fydd etholwyr Cymru yn cael cyfle i wneud hyn tan etholiadau nesaf y Cynulliad yn 2011. Ond mae'r BNG eisoes wedi gorfod gwynebu ei phrawf etholiadol cyntaf fel plaid mewn llywodraeth, ac wedi profi drosti ei hun sut y gall dadrithiad cefnogwyr â'r profiad o lywodraethu gael ei fynegi'n etholiadol. Yn etholiadau rhanbarthol Mai 2009, cwmpodd cefnogaeth etholiadol y BNG ac mi gollwyd un sedd yn y Senedd i'r PPdeG. Rhoddodd hyn fwyafrif digonol i'r PPdeG ffurfio llywodraeth newydd. Gellir priodoli'r lleihad hwn yn y gefnogaeth etholiadol yn rhannol i'r ffactorau a grybwyllwyd uchod, sef amheuan ynglŷn â hygredded y BNG fel plaid lywodraethol, a methiant y blaid i ennill pwerau cyfansoddiadol newydd

¹⁴ Yn y diwedd, ni ddiwygiwyd y Statud Ymreolaeth oherwydd gwrthwynebiad y brif wrthblaid, y PPdeG, i'r newidiadau a gynigiwyd gan y llywodraeth glymblaid.

i'r rhanbarth. Gellir ychwanegu at hyn ymdeimlad cynyddol ymysg rhai o aelodau'r blaid fod y BNG wedi colli ei haniaid radical, ac wedi datblygu i fod yn ormod o ran o'r 'sefydliad gwleidyddol' drwy gydweithio yn rhy agos â'r pleidiau gwladwriaethol. Bu'r sioc etholiadol yma yn sbardun i drafodaethau o'r newydd ar drefniant mewnol y BNG, ac ar ei strategaeth a'i syniadaeth (gweler Gómez-Reino, 2011).

Casgliadau

Bwriad yr astudiaeth hon oedd ymchwilio i'r ffyrdd y mae pleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol yn newid ac ymaddasu i wahanol sefyllfaoedd etholiadol a gwleidyddol ar hyd eu hoes. Cyflwynwyd tystiolaeth empiraidd o sut yr aeth dwy blaid benodol – Plaid Cymru a'r BNG – ati i ymateb i'r cyfleoedd newydd a grëwyd yn sgil datganoli grym i lefel ranbarthol o lywodraeth yng Nghymru a Galisia. Yn ogystal, gwelwyd yr amryw sialensau a all godi wrth i'r pleidiau hyn ymgymryd â'r dasg o ddatblygu o fod yn bleidiau protest ymylol cyn datganoli, i fod yn bleidiau mewn grym. Yr hyn a ddaw'n glir o'r dystiolaeth hon yw nad yw profiadau'r ddwy blaid hyn wrth iddynt geisio ymaddasu i ennill cynrychiolaeth, bod yn brif wrthbleidiau, ac yna bod yn bleidiau mewn llywodraeth, yn unigryw. Mae Plaid Cymru a'r BNG wedi gorfod wynebu, a cheisio datrys, amryw o broblemau cyfarwydd i nifer o bleidiau eraill sydd wedi profi newid pwysig yn eu statws etholiadol a/neu wleidyddol yn ystod eu hoes. Fodd bynnag, mae'r problemau hyn yn arbennig o anodd i bleidiau bach neu bleidiau un-pwync sy'n awyddus i fynd i'r afael â'r newid o fod yn rhai sy'n ymgyrchu dros raglen wleidyddol gul ar ymylon y gyfundrefn wleidyddol, i fod yn bleidiau canolog a chanddynt raglen bolisi gynhwysfawr a all apelio at ystod eang o etholwyr.

Wrth gwrs, astudiaeth o ddwy blaid genedlaetholgar lleiafrifol yn unig a gyflwynir yma; mae angen gwaith empiraidd pellach er mwyn ategu dilysrwydd y ddatl hon. Dylai'r gwaith hwnnw ehangu ar yr astudiaeth bresennol mewn tair ffordd: trwy astudio pleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol eraill; trwy ystyried y cyd-destun amlhaenog sydd yn realiti i'r mwyafrif helaeth o bleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol; a thrwy gymharu profiadau pleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol o ddatganoli a phrofiadau pleidiau unoliaethol sydd hefyd yn bresennol yn y cyd-destun ranbarthol. Er enghraifft, tra bod yr astudiaeth hon wedi canolbwyntio ar ddatblygiad y pleidiau hyn ar un haen o lywodraeth yn unig – yr haen ranbarthol – bydd y mwyafrif o bleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol yn ceisio sicrhau llais ar haenau llywodraethol eraill hefyd (er enghraifft, y lefel wladwriaethol a'r lefel Ewropeaidd). Gall y dimensiwn amlhaenog hwn ddylanwadu ar sut yr â pleidiau ati i gyflawni eu hamcanion, ac ar eu llwyddiannau/problemau wrth gyflawni'r amcanion hynny. Mae hefyd yn werth nodi nad pleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol yn unig sydd wedi gorfod ymaddasu i'r cyd-destun gwleidyddol ac etholiadol newydd a grëir o ganlyniad i ddatganoli grym. Ceir tystiolaeth gynyddol o'r sialensau sy'n wynebu pleidiau unoliaethol wrth ymateb i brosesau o'r math (Fabre *et al.*, 2005; Hopkin a Bradbury, 2006). Dylid ystyried i ba raddau y mae'r sialensau hyn yn ymdebygu i, neu yn wahanol i, y rhai hynny a wynebir gan bleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol. Er gwaetha'r cyfyngiadau hyn, fodd bynnag, mae'r astudiaeth hon yn gam cyntaf pwysig tuag at well dealltwriaeth o'r modd y ceisia pleidiau cenedlaetholgar lleiafrifol ddylanwadu ar eu cyd-destun sefydliadol, gwleidyddol, etholiadol a phleidiol; a sut y bydd y cyd-destun hwnnw'n dylanwadu arnynt hwythau yn ei dro.

Llyfryddiaeth

Adams, J., Clark, M., Ezrow, L. a Glasgow, G. (2006) 'Are niche parties fundamentally different from mainstream parties? The causes and the electoral consequences of western European parties' policy shifts, 1976-1998', *American Journal of Political Science*, 50: 3, 513-29.

Barreiro Rivas, X.L. (2003) 'Da UPG ao BNG: O proceso organizativo do nacionalismo galego', yn X.M. Rivera Otero (gol.), *Os Partidos Políticos en Galicia*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.

BBC (2005) 'Plaid rejects assembly coalition', 20 Mehefin 2005. Ar gael ar: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/wales/4113114.stm> (darllenwyd 20 Mai 2009).

BBC (2009) 'Student top-up fees split Plaid', 22 Chwefror 2009. Ar gael ar: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/wales/7904549.stm> (darllenwyd 27 Mai 2009).

Beramendi, J.G. a Núñez Seixas, X.M. (1996) *O Nacionalismo Galego*. Santiago de Compostela: A Nosa Terra.

Clarke, H.D., Sanders, D., Stewart, M.C. a Whitely, P. (2009) *Performance Politics and the British Voter*. Caergrawnt: Gwasg Prifysgol Caergrawnt.

Deschouwer, K. (2003) 'Political parties in multi-layered systems', *European Urban and Regional Studies*, 10: 2, 213-26.

Deschouwer, K. (2008) *New Parties in Government*. Llundain: Routledge.

Elias, A. (2008) *Minority Nationalist Parties and European Integration: A Comparative Study*. Llundain: Routledge.

Elias, A. (2011) 'Plaid Cymru', yn A. Elias a F. Tronconi (goln.), *From Protest to Power: Autonomist Parties and the Challenges of Representation*. Awstria: Wilhelm Braumüller.

Elias, A. a Tronconi, F. (i ddod, 2011) 'From protest to power: Autonomist parties in government', *Party Politics*.

Elis Thomas, D. (2004) 'No room for nationalism', *Epolitix*, 16 Medi 2004. Ar gael ar: www.dodonline.co.uk/engine.asp?lev1=4&lev2=38&menu=71&showPage=article&id=135&article_display=all (Cyrchwyd 10 Tachwedd 2008).

Fabre, E., Maddens, B., Swenden, W. a Pogorelis, R. (2005) 'Partis politiques nationaux en crise? Organisation des partis et décentralisation. Une comparaison de l'Espagne et du Royaume Uni', *Res Publica*, 47: 1, 36-57.

Fernán-Vello, M.A. a Pillado Mayor, F. (2004) *A Estrela na Palabra. Novas Conversas con Xosé Manuel Beiras*. A Coruña: Edicións Laiovento.

Gómez-Reino, M. (2011) 'The Bloque Nacionalista Gallego', yn A. Elias a F. Tronconi (goln.), *From Protest to Power: Autonomist Parties and the Challenges of Representation*. Awstria: Wilhelm Braumüller.

Harmel, R. a Janda, K. (1994) 'An integrated theory of party goals and party change', *Journal of Theoretical Politics*, 6: 3, 259–87.

Harmel, R., Heo, U., Tan, A. a Janda, K. (1995) 'Performance, leadership, factions and party change: an empirical analysis', *West European Politics*, 18: 1, 1–33.

Heinisch, R. (2003) 'Success in opposition – failure in government: explaining the performance of right-wing populist parties in public office', *West European Politics*, 26: 3, 91–130.

Hopkin, J. a Bradbury, J. (2006) 'British statewide parties and multi-level politics', *Publius: The Journal of Federalism*, 36: 1, 135–52.

Hough, D. a Jeffery, C. (2006) 'An introduction to multi-level electoral competition', yn D. Hough a C. Jeffery (goln.), *Devolution and Electoral Politics*. Manceinion: Gwasg Prifysgol Manceinion, ff. 2–13.

Jiménez Sánchez, F. (2003) 'O PSdeG-PSOE (1973–2001): 'Un caso de débil institucionalización', yn X.M. Rivera Otero (gol.), *Os Partidos Políticos en Galicia*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.

Keating, M. (2001) *Nations Against the State, The New Politics of Nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*. Basingstoke: Palgrave.

Lagares Díez, N. (2003) 'O Partido Popular de Galicia', yn X.M. Rivera Otero (gol.), *Os Partidos Políticos en Galicia*. Vigo: Edicións Xerais.

Lynch, P. (2011) 'The Scottish National Party', yn A. Elias a F. Tronconi (goln.), *From Protest to Power: Autonomist Parties and the Challenges of Representation*. Awstria: Wilhelm Braumüller.

Mair, P. (2001) 'The green challenge and political competition: how typical is the German experience', *German Politics*, 10: 2, 99–116.

Meguid, B. (2005) 'Competition between unequals: the role of mainstream party strategy in niche party success', *American Political Science Review*, 99: 3, 347–58.

Melding, D. (2003) *New Dawn or Sunset Boulevard – What Role for the Welsh Conservative Party?* Araith Flynyddol Sefydliad Gwleidyddiaeth Cymru, Prifysgol Aberystwyth, 27 Hydref 2003.

Moreno, L. (2001) *The Federalization of Spain*. London: Routledge.

Müller-Rommel, F. (2002) 'The lifespan and the political performance of Green Parties in Western Europe', *Environmental Politics*, 11: 1, 1–13.

- Müller-Rommel, F. a Pridham, G. (1991) *Small Parties in Western Europe*. Llundain: Sage.
- Osmond, J. (2007) *Crossing the Rubicon: Coalition Politics Welsh-style*. Caerdydd: Sefydliad Materion Cymreig.
- Pallarès, F. (2002) 'Las elecciones autonómicas gallegas de 2001', yn Instituto de Derecho Público, *Informe Comunidades Autónomas 2001*. Barcelona: Instituto de Derecho Público, tt. 607–25.
- Pallarès, F., Lago, I. a Muñoz, J. (2006) 'The 2005 autonomous election in Galicia: The end of conservative hegemony', *Regional and Federal Studies*, 16: 4, 481–94.
- Patchett, K. (2003) 'The new constitutional architecture', yn J. Osmond a J. Barry Jones (goln.), *Birth of Welsh Democracy: The First Term of the National Assembly for Wales*. Caerdydd: Sefydliad Materion Cymreig.
- Pedersen, M. (1982) 'Towards a new typology of party life-spans and minor parties', *Scandinavian Political Studies*, 5: 1, 1–16.
- Plaid Cymru (1999) *Maniffesto Plaid Cymru 1999*. Caerdydd: Plaid Cymru.
- Plaid Cymru (2007) *Gwna Wahaniaeth! Manifesto Plaid Cymru 2007*. Caerdydd: Plaid Cymru.
- Poguntke, T. (2002) 'Green parties in national governments: from protest to acquiescence?', *Environmental Politics*, 11: 1, 133–45.
- Rihoux, B. a Rüdiger, W. (2006) 'Analyzing Greens in power: setting the agenda', *European Journal of Political Research*, 45: s1, 1–33.
- Sartori, G. (1976) *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Caergrawnt: Gwasg Prifysgol Caergrawnt.
- Strøm, K. (1990) 'A behavioral theory of competitive political parties', *American Journal of Political Science* 34: 2, 565–98.
- Strøm, K. a Müller, W. (1999) 'Political parties and hard choices', yn K. Strøm a W. Müller (goln.), *How Political Parties in Western Europe Make Hard Decisions*. Caergrawnt: Gwasg Prifysgol Caergrawnt, tt. 1–35.
- Taggart, P. (1998) 'A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary west European party systems', *European Journal of Political Research*, 33, 363–88.
- Taylor, G. (2004) 'Political parties', yn J. Osmond (goln.), *End of the Corporate Body. Monitoring the National Assembly for Wales, December 2003–March 2004*. Caerdydd: Sefydliad Materion Cymreig.
- Western Mail (2008) 'Race against time for early referendum', *Western Mail*, 14 Mawrth 2008.

Wyn Jones, R. (2007) *Rhoi Cymru'n Gyntaf: Syniadaeth Plaid Cymru*. Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru.

Wyn Jones, R. a Scully, R. (2004) 'Must Plaid lose?', *Agenda*, Haf 2006: 60–62.

Wyn Jones, R. a Scully, R. (2008) *Wales Devolution Monitoring Report: January 2008*. Llundain: Constitution Unit.

Wyn Jones, R. a Trystan, D. (2000) 'A "quiet earthquake": the first national elections to the National Assembly for Wales', CREST Working Paper, rhif 85, Medi 2000.